

DALIA MARIJA STANČIENĖ

Klaipėdos universitetas

GILBERTO PORIEČIO PLATONIŠKASIS REALIZMAS: PRIGIMTIES DEFINICIJOS

The Platonic Realism of Gilbert of Poitiers: The Definitions of Nature

SUMMARY

The article analyzes the metaphysics of Gilbert of Poitiers, a representative of Shartre School, who created an original system of linguistic analysis by means of grammar and dialectics and provided the status of rational discipline for theology. Relying on the concept of equivocation, he expanded the limits of medieval linguistics. The concept enabled theologians to interpret Biblical texts anew by showing the peculiarities of the divine hypostases, the unity of God's self-awareness, and the transcendental value of person. Relying on Boethius, Gilbert separated substance from subsistence and singled out two modes: *quod est* (what is) and *quo est* (kuo yra). While characterizing nature, Gilbert pointed up its equivocality which is connected with polysemy. He explicated this equivocality by dividing the concept into its structural components whose specific peculiarities reflected the real essence of their unity, i.e. of the concept itself.

SANTRAUKA

Straipsnyje analizuojama Šartro mokyklos atstovo Gilberto Poriečio metafizinė koncepcija. Gilbertas, pasitelkęs dialektikos metodą ir gramatikos bei logikos mokslus, kūrė originalią lingvistinės analizės sistemą ir suteikė teologijai išskirtinį racionalios disciplinos statusą. Jo praplėsta viduramžių loginė lingvistika buvo paremta ekvivokacijos koncepcija. Ši koncepcija padėjo teologams naujai interpretuoti biblinius tekstus, išryškinti trijų dieviškų hipostazių savitumą ir dieviškosios savimonės vienumą bei atskleisti asmens transcendentinę vertę. Gilbertas, remdamasis Boetijumi ir atskyręs substanciją nuo subsistencijos, visoje kūrinijoje išskyrė du modusus: *quod est* (kas yra) ir *quo est* (kuo yra). Apibūdindamas prigimtį, Gilbertas išryškino jos ekvivokatyvumą, kuris susijęs su semantiniu daugiaprasmiškumu. Prigimties daugiaprasmiškumą Gilbertas eksplikavo ne kaip vientisą fenomeną, bet skaidė jį į struktūrinius komponentus, kurie savo specifiniais ypatumais atspindi jos tikrąją esmę.

RAKTAŽODŽIAI: Gilbertas Porietis, ekvivokacija, substancija, prigimtis, siela, intelektas.

KEY WORDS: Gilbert of Poitiers, *aequivoca*, substance, nature, soul, intellect.

IVADAS

Vienu įtakingiausių XII a. metafizikų pripažįstamas Šartro mokyklos atstovas, Bernardo Šartriečio ugdytinis, Puatje (Poitiers) vyskupas Gilbertas Porietis (lot. Gilbertus Porretanus, ~1080–1154). Jis mokėsi Paryžiuje pas Vilhelmą Šampietį (lot. Guillelmus de Campellis) ir Laone pas Anzelmą Lanietį (lot. Anselmus Laudunensis, pranc. Anselm de Laon). Savo metafizinės koncepcijos idėjas Gilbertas išdėstė Anicijaus Manlijaus Severino Boetijaus teologinių traktatų komentaruose, kuriuos pavadino *Anicijaus klausimų knygos*. Naudodamasis teologų Vilhelmo Šampiečio ir Petro Abelaro (lot. Petrus Abaelardus) dialektikos metodais ir gramatikos bei logikos mokslais, jis sukūrė originalią lingvistinės analizės sistemą. Pasitelkęs tikėjimo tiesų aiškinimui teiginių logiką ir argumentavimo metodą, Gilbertas teologijai suteikė išskirtinį racionalios disciplinos statusą.¹

Komentare Boetijaus traktatui *Apie Trejybę* Gilbertas teigė, kad Dievo vardai ir savybės žmogui padeda suvokti Kūrėjo prigimtį, o gramatikos ir logikos pagalba galima atskleisti tikėjimo tiesas. Iš Boetijaus jis perėmė substancijos ir subsistencijos sąvokų sampratą. Substancija, pasak Boetijaus, yra „tai, kas kitoms akcencijoms tarnauja tam tikru pagrindu, be kurio jos negali egzistuoti“². Gilbertas, remdamasis Boetijumi, atskyrė substanciją nuo subsistencijos, visoje kūrinijoje išryškindamas du modusus: *quod est* (kas yra) ir *quo est* (kuo yra).³ *Quod est* yra substancija, kuri išreiškia daikto esmę su visomis jo akcencijomis (atsitiktiniais požymiais), t.y. atspindi daikto realybę ir jo egzistavimo ypa-

tumus. *Quo est* yra subsistencija, kuri atskleidžia priežastį, kodėl daiktas egzistuoja ir kodėl jis priklauso tam tikrai giminei arba rūšiai, nereikalaujančiai jokių akcencijų. Subsistencija – „tai, kas savo egzistavimui nereikalauja akcencijų“⁴. Giminės ir rūšys, pasak Gilberto, nėra realių substancijų esmės, nes jos savyje neturi akcencijų ir nėra realūs objektai. Substancijų egzistavimui taip pat nereikalingos akcencijos, vadinasi, visos substancijos yra subsistencijos. Kita vertus, Gilbertas pastebi, jog ne visos subsistencijos yra substancijos, nes kai kurios iš jų neturi akcencijų.⁵ Taigi giminės ir rūšys yra subsistencijos, kadangi jos neturi akcencijų, o „individai – ne tik subsistencijos, bet ir substancijos, nes jų buvimui nereikalingos akcencijos; jie patys sukurti su tam tikrais požymiais ir rūšiniais skirtumais; akcencijoms jie tampa pagrindu ir suteikia galimybę joms būti“⁶.

Analizuodamas jutimiškai pažįstamas substancijas, Gilbertas teigė, kad jų ištakas sudaro tai, ką senovės graikai vadino idėjomis, o lotynai – formomis. Šios idėjos arba formos nėra susijusios su materija, todėl jos išreiškia grynujų substancijų esmę. Remdamasis Boetijumi, Gilbertas tvirtino, kad egzistuoja keturios pagrindinės grynosios substancijos: ugnis, oras, vanduo ir žemė, kurių nederėtų painioti su keturiais elementais, kadangi jos yra šių elementų idealūs modeliai.⁷

Studijuodamas kreacionizmo doktriną, Gilbertas atkreipė dėmesį į tris sąvokas: pirmąją materiją ir dvi pirmines formas, kurios yra Kūrėjo esmė ir juti-

minių daiktų idėjos.⁸ Pats Kūrėjas pirminei materijai formų neperteikia. Stebimų kūnų formos yra grynujų substancijų atvaizdų kopijos. Šios kopijos deduciniu būdu jungiasi su pirmine materija ir kuria į idėjas panašius daiktus.

Plėtodamas šią Boetijaus koncepciją, Gilbertas bandė atskleisti Dievo būtį, teigdamas, kad kiekvienas iš dieviškos Trejybės Asmenų sudaro bendrą dieviškumo formą. Toks Gilberto Dievo būties aiškinimas sukėlė audringas teologų diskusijas. Jautriai į tai sureagavo cenzorius Bernardas Klervietis, kuris 1146 m. viešai pareiškė neigiamą atsiliepimą. Vėliau Gilbertas aštrios kritikos susilaukė ir iš Paryžiaus vyskupo Petro Lombardo bei teologo Roberto Melenie-

čio. Galiausiai už tokią Dievo būties traktuotę jis turėjo aiškintis 1148 m. Reimso Susirinkime, kuriame buvo puolamas teologų ir ypač Bernardo Klerviečio, tačiau pasmerkimas nebuvo paskelbtas.

Etienne Gilsono pastebėjimu, „išskyrimas Dieve *Deus* ir *divinitas*, filosofams įdomus tuo, jog tai liudija realizmo koncepcijos įsiveržimą į teologiją, kuri peraugo patį mokymą. Gilbertas, pripažindamas kiekvienai mąstymu pasiekiamai esmei, kuri priimama protu, apibrėžtą realumą, kiekvieną daiktą įsivaizdavo kaip vienybę subjekto ir jo abstrakčių apibrėžimų, kurie, charakterizuodami subjektą, suteikia jam galimybę būti tuo, kuo jis yra“⁹.

EKVIVOKACIJOS FENOMENAS

XII a. vyko audringa scholastų polemika universalijų klausimu. Šioje polemikoje įvairiais aspektais buvo interpretuojama ir Švenčiausiosios Trejybės dogma, kuriai nebuvo abejingas ir Gilbertas. Prisilaikydamas realizmo pozicijos, jis teigė, „kad teologijos kalba tiesiogiai susijusi su jos išreiškiamą dvasios realybe“¹⁰. Be to, remdamasis Boetijaus traktato *Kokiu būdu Trejybė yra vienas Dievas, o ne trys Dievybės* idėjomis, Gilbertas įžvelgė takoskyrą tarp gamtos ir teologijos mokslų, pirmuosius pavadindamas neatsietais, o teologiją traktavo kaip atsietą mokslą. Boetijus šiame traktate teigia, kad „protu suvoktos (speculativa) [žinios iš esmės skirstomos į] tris dalis: [gamtos, matematinės ir teologines]. Gamtos [tiria daiktus] judėjime; jos ne-

atsietos <...> tiria kūnų formas kartu su materija <...>. Matematinės [žinios] – neatsietos, [tiria daiktus] be judėjimo. Jos tiria kūnų formas be materijos ir todėl be judėjimo. Tačiau tos formos egzistuoja materijoje, todėl jos negali būti atskirtos nuo kūnų. <...> Teologinės [žinios, kurių dalykas kažkas] atsietos ir atskirtos; jos be judėjimo, nes dieviška substancija neturi nei materijos, nei judėjimo“¹¹. Nesilaikant tokio Boetijaus žinių skirstymo, pasak Gilberto, teologijoje neišvengiama klaidų, nes gamtos mokslų argumentai skirti sukurtiems daiktams ir jų taikymas nesukurtam Kūrėjui iškreipia dievišką prigimtį. Tokį aiškinimą Gilbertas grindė tokiu teiginiu, kad teologijoje žinoma, jog „Tėvas yra Dievas, Sūnus yra Dievas, Šventoji Dvasia

yra Dievas; taigi Tėvas ir Sūnus, ir Šventoji Dvasia yra viena atskira Dievo esmė, bet ne trys Dievai <...>, kai tuo tarpu gamtos pažinime tvirtinimas, jog Platonas yra žmogus, Sokratas yra žmogus, Aristotelis yra žmogus, reiškia skirtingas skaičiumi esmių prigimtis. Taigi Platonas ir Sokratas, ir Aristotelis yra trys žmonės, bet ne viena atskira žmogaus subsistencija¹². Dieviškieji Asmenys, pasak Gilberto, skiriasi ne skaičiumi, bet savybėmis.

Tokia lingvistinė diferenciacija atskleidė daugiareikšmę to paties žodžio vartosena ir išryškino klaidas, kylančias dėl jo naudojimo tam tikrų mokslų žinių lygmenyse. Tai nebuvo visiškai nauja problema, kadangi apie žodžių reikšmę, jų vartojimą kalbos vienetuose bei teiginių teisingumą ar klaidingumą jau diskutavo antikos mąstytojai. Aristotelis *Kategorijose* vienvardžiais (*homonyma*) apibūdino tuos žodžius, kurie išreiškia tą patį vardą, tačiau skirtingai apibrėžia esmę, pvz.: nupieštas ir gyvas žmogus; bendravarđžiais (*synonyma*) jis pavadino tuos žodžius, kurių vardas adekvatus esmės apibrėžimui, pvz.: gyva būtybė yra ir žmogus, ir jautis; išvestiniams (*paronyma*) priskyrė tuos žodžius, kurių kilmė yra ta pati, tačiau ji išreiškia skirtingus dalykus, pvz.: narsolis ir narsa (1a).¹³

Lotyniškoji kultūra su Aristotelio logine semantika susipažino Boetijaus dėka. Boetijus, laikydamasis konvencionalios kalbos teorijos reikalavimų, kurie pagrįsti principu, kad vardai daiktams suteikiami laisvu žmonių susitarimu ir neturi jokios antgamtiškos kilmės, parengė komentarą Aristotelio *Kategorijoms*.

Traktato įvade jis pabrėžė, jog siekia suprantama kalba atskleisti *Kategorijų* pagrindinę mintį, kurią glaustai apibūdino taip: „egzistuoja tikta viena žmogiškoji giminė, galinti suteikti daiktams vardus, kadangi daiktai iš anksto duoti ir pirmiausia jie yra savo prigimtinėje būsenoje. Iš to aišku, kad žmogiškoji dvasia (animus) suteikdama [vardus] visiems [daiktams] eiliškumo tvarka kiekvienam atskiram daiktui priskyrė žodžius ir, pavyzdžiui, štai šitą kūną pavadino žmogumi, tą – akmeniu, kitą – medžiu, trečią – gėle; ir, vėl gi, tėvo vardu pavadino bet kurį, kas iš savęs gimdo ką nors kita“¹⁴. Be to, Boetijus prisipažino, kad jį domina klausimas, jeigu Aristotelio traktate aptariamai predikamentai, tai kodėl „pirmiausia kalbama apie ekvivokalumą (*aequivoca*), univokalumą (*univoca*) ir apie vardžodiškumą (*denominativa*)“¹⁵. Siekdamas tai išsiaiškinti, jis Aristotelio *Kategorijų* tyrimą pradeda nuo antepredikamentų (*antepredicamenta*) homonimų, sinonimų ir paronimų analizės. Kiekvieną antepredikamentą Boetijus nagrinėja prasmės (*ratio*) ir definicijos aspektu, suteikdamas jiems lotyniškus vardus, kurie išitvirtino viduramžių lingvistikoje.

Tenka pastebėti, jog viduramžių teologų ir filosofų diskursas apie Dievo sąvoką rėmėsi Boetijaus įvestu ir išplėtotu terminu *aequivoca*. Boetijus ekvivokaliu apibrėžė tai, „kas turi vien tik bendrą vardą, o vardui atitinkanti substancijos prasmė (*ratio*) yra skirtinga“¹⁶. Toks *aequivoca* apibūdinimas liudija, kad Boetijų domino semantinė problema, t.y. žodžio daugiaprasmiškumas. Tam jis atskleidė keturis skirtumus, susijusius

su dvejopu daikto nusakymu: arba pagal apibrėžimą, arba pagal vardą. Daiktus, kurie apibūdinami tuo pačiu vardu ir apibrėžimu, Boetijus pavadino univokaliais, kai tuo tarpu Aristotelis jiems suteikė *synonyma* prasmę. Aiškumo dėlei Boetijus pateikė pavyzdį, kad gyvūnas ir žmogus gali būti pavadinti vienu vardu *gyvūnas* ir apibūdinti bendru apibrėžimu: gyvūnas, kaip ir žmogus, yra gyva ir jaučianti substancija. Antras skirtumas buvo pavadintas diversivokaliu (*diversivoca*). Šis skirtumas aiškina, kas tuo, kad daiktai, kurie neturi tarpusavyje jokio ryšio, t.y. jų nesieja nei vardai, nei apibrėžimai, pvz.: ugnis, akmuo, spalva. Trečią skirtumą Boetijus siejo su tuo, kad nors daiktai vadinami skirtingais vardais, tačiau pagal prasmę apibrėžiami vienodai, kaip kalavijas ir pleištas. Šį skirtumą jis pavadino multivokaliu (*multivoca*). Ketvirtajam skirtumui jis priskyrė tuos daiktus, kurie turi vieną vardą, bet apibrėžiami skirtingai, pvz., gyvas ir nupieštas žmogus, įvardydamas jį ekvivokaliu. Boetijaus pastebėjimu, Aristotelis ekvivokalumą traktuoja ne kaip daikto esmę, bet kaip to daikto vardo ekvivokalumą.¹⁷

Terminą *ekvivokacija* Boetijus perėmė iš Aristotelio *homonyma*, pabrėždamas, kad naujam terminui jis suteikė platesnę prasmę: „Ekvivokacija būdinga ne tik vardams, bet ir veiksmažodžiams <...>. Taip pat gan dažnai ekvivokacija esti prielinksniuose ir jungtukuose, ir todėl, kada Aristotelis kalba: „kad jie turi tik bendrą vardą“, tai vardą reikia suprasti kaip bet kokį daiktų žymėjimą garsu, tai yra bet kokį žodį, ne tik tikrinį arba bendrinį [vardą], kas susiję tik su tuo vardu,

kuris gali keistis pagal linksnius, tačiau ir bet kokį daiktų ženklimą, kurio dėka mes tariame žodžius, duotus daiktams“¹⁸. Remiantis tokiu Boetijaus samprotavimu, galima teigti, kad jo eksplikuota ekvivokacijos samprata lingvistiniu požiūriu leidžia atskleisti, o loginiu aspektu padeda suvokti, jog konkretus vardas gali išreikšti kelias prasmes. Ši Boetijaus modeliuojama ekvivokacijos koncepcija viduramžių mąstytojams leido Dievo problemą svarstyti remiantis loginiais signifikuojančio diskurso reikalavimais.

Ekvivokacijos idėją palankiai priėmė to laikotarpio dialektikai Petras Abelaras ir Anzelmas Lanietis, kurie ją taikė loginėje semantikoje, praplėsdami ir naujai interpretuodami santykį tarp ženklų ir daiktų. Ekvivokacijos priešastį P. Abelaras aiškino dvejopu daikto egzistavimo modusu: vienaip Dievui, kitaip žmogui. Gilbertas ekvivokaciją suvokė skirtingai nei Boetijus ir P. Abelaras. Ekvivokatiškumą, pasak Svetlanos Neretinos, „jis išvesdavo iš įvairių tipų argumentų, kuriuos, jo supratimu, nurodo Boetijaus *Teologiniai traktatai*. Tam reikėjo išryškinti požiūrį į *ratio* ne tik kaip į samprotavimo procesą, bet ir kaip į argumentą, kurį galima panaudoti vienoje arba keliose disciplinose, kadangi kiekvienoje iš jų yra tam tikras bendras teiginys“¹⁹. Be to, Gilbertas pastebėjo, jog *quo est* ir *quod est* ekvivokatiškumas veda prie paradoksalių teiginių, kurie tampa pavojingi teologijos mokslui. Bandytas nustatyti santykį tarp ekvivokatyvaus *quod est*, kuris žmogų apibrėžia ir kaip būtybę, ir kaip subsisten-

cija, ir kaip substancija, ir kaip asmenį, ir nemažiau ekvivokatyvaus *quo est*, S. Neretinos teigimu, skatino Gilbertą „įvesti loginį instrumentarijų, kurio pagalba būtų galima žinias perkelti iš vieno lygmens į kitą – iš teologijos lygmens į fizikos lygmenį, ir atvirkščiai; į jį įeina tokie terminai, kaip *subsistuojantis* – tai yra, kieno pagalba esmė suranda savo būtį, konkretumas, singularumas, dividualumas, transumpcija (perstatymas, leidžiantis atlikti terminų perkėlimą iš vienos žinių rūšies į kitą, kuris įgalina keisti šių terminų prasmę)“²⁰. Gilberto įsitikinimu, logika, kaip filosofiniu pažinimo instrumentu, galima patikrinti realybėje formuluojamus teiginius. Tokį

įsitikinimą jam inspiravo Boetijaus mintis, kad „kiekvienas, kas imsis tirti daiktų prigimtį, neišsavinęs visų pirma samprotavimo mokslo, neišvengs klaidų. Nes neišstudijavus iš anksto, koks samprotavimas ves tiesos keliu, o koks – ar timu tiesai keliu, nesužinojus, kurie iš jų yra neginčijami, o kurie – nepatikimi, samprotaujant neįmanoma prieiti prie neiškreiptos ir tikros tiesos“²¹.

Taigi viduramžių loginė lingvistika, praplėsta ekvivokacijos koncepcija, padėjo teologams naujai interpretuoti biblinius tekstus, išryškinti trijų dieviškų hipostazių savitumą ir dieviškosios savimonės vienovę bei atskleisti asmens transcendentinę vertę.

PRIGIMTIES DIMENSIJOS

Terminas *prigimtis* yra ekvivokatyvus „dėl savo semantinio daugialypiškumo ir dažno vartojimo yra daugelio keblumų priežastis“²². Jis kildinamas iš lotyniško žodžio *naturus – turis gimti*, vadinasi *prigimtį* galima aiškinti tuo, kas turi gimti arba kas jau įteisinta pačiu gimimu. Kalbos, perėmusios lotynišką terminą *natura* ir įteisinusios jį kaip daiktavardį, viena vertus, juo žymi visą gamtą, tiek gyvąją, tiek negyvąją, kita vertus, *natura* atspindi apibrėžto subjekto arba objekto esminę savybę, kuri būdinga visiems tos klasės esiniams, pvz.: žmogaus prigimtis betarpiškai atskleidžia, kas būdinga visiems žmonėms, kadangi „jie žmonės, o netiesiogiai nurodo pačius savo turėtojus, t. y. pačius žmones. Čia prigimtis reikšmės požiūriu labiausiai priartėja prie esmės, nes nurodo tai, kas žmogui bū-

dinga kaip žmogui, tai, kas esmiškai žmogiška, dėl ko žmogus yra žmogus, o ne kai kas kita“²³. Analizuodamas gamtos ir prigimties santykį, Stasys Šalkauskis pastebi, jog „gyvai būtybei *prigimtis* yra tai, kas jai prigimta iš *gamtos*. *Gamta* yra materialinis pasaulis, apsupas žmogų ir sudaręs sykiu su juo tam tikrą vienybę. Žmogus savo kūnu yra pajungtas *gamtiniams* dėsniams, o šitas pajungimas pasireiškia *prigimtinio* būdu“²⁴. Taigi termine *prigimtis* sąvoka *gamta* atsiskleidžia vidiniu kaitos pradū, o *prigimtis* – per būtybes, turinčias tą pradū.

Gilbertas prigimties koncepciją gvildena komentare Boetijaus traktatui *Prieš Eutychesą ir Nestoriją*²⁵, teigdamas, kad Boetijus „apibrėžia pirmiausia prigimtį, o po to asmenį. Tai siaurąją prasmę teisinga, kadangi filosofų [nuomone], pri-

gimtis (naturae) yra visos prigimtinės būties esmė, o tuo pačiu ir visų asmenų, kurie yra kažkas iš prigimties. O bet kuri būtis jau [yra] todėl, kad ji yra (quod est) ir pagal prigimtį egzistuoja *anksčiau* [ko nors kito]²⁶. Vertindamas tokią Boetijaus nuostatą, Gilbertas pastebi, kad dėl savo daugiaprasmiškumo prigimtis buvo nagrinėjama ne kaip vientisas fenomenas, bet skaidant ją į tris struktūrinius komponentus, kurie savo ypatumais atspindi jos tikrąją esmę. Tokį skirstymą Boetijus grindė teiginiu, kad „*prigimtimi* gali būti vadinami arba tik kūnai, arba tik substancijos – kūniškos ir nekūniškos, arba visi daiktai, kurie egzistuoja koku nors būdu“²⁷.

Pirmąjį prigimties apibrėžimą Boetijus sieja su visais egzistuojančiais daiktais: „Prigimtis yra [pavadinimas] tų daiktų, kurie, kol jie egzistuoja, gali būti koku nors būdu suvokiami protu (intellectus)“²⁸. Toks apibrėžimas tinka tiek substancijoms, tiek ir akcencijoms, kadangi jos suvokiamos protu. Apibrėžime įvestus žodžius *koku nors būdu suvokiami* Boetijus taiko Dievui ir materijai, kadangi žmogaus protas nepajėgus visiškai jų pažinti. Apibrėžime panaudoti žodžiai *kol jie egzistuoja*, pasak Boetijaus reikalingi tam, kad vartojamas žodis *niekas* kažką išreiškia, tačiau ne prigimtį. Boetijui *niekas* išreiškia ne tai, „kad kažkas egzistuoja, bet greičiau daikto nebūtį (non esse)“²⁹, o tai reikštų, kad prigimtį turi tik daiktas.

Gilbertas, analizuodamas pirmąjį Boetijaus prigimties apibrėžimą, pastebi, jog bet kuris nebūties konceptas, sukonstruotas protinių operacijų dėka,

„vadinamas nuomone, kuo yra, pavyzdžiui, dvikūnis Kentauras arba trikūnė Chimera“³⁰. Vietoj Boetijaus pateiktos *nieko* sampratos, Gilbertas formuluoja tokią silogizmo išvadą: „vadinasi, prigimtis nėra tai, kas pagal substanciją reiškia *niekas*“³¹.

Antrąjį *prigimties* apibrėžimą Boetijus siejo su kūniškomis ir nekūniškomis substancijomis: „Prigimtis yra tai, kas gali arba veikti, arba ištverti“³². *Ištverti* ir *veikti* gali visi kūnai ir jų sielos, kadangi siela ne tik veikia kūne, bet ir ištveria jį, tuo tarpu, *veikti* gali tik Dievas ir visa, kas yra dieviška. Su tokia Boetijaus mintimi Gilbertas visiškai sutinka, pridurdamas, jog „tai teisinga ir amžinojo prado, tai yra Dievo, atžvilgiu, Kuris jokios būties nepradedą jai atsirandant ir nenutraukia jos nykstant“³³.

Kalbėdamas apie kūniškas substancijas, Boetijus pažymi, kad „prigimtis yra pradžia judėjimo, [priklausančio daiktams] paties iš savęs, o ne [kylančio] atsitiktiniu būdu“³⁴. Šioje *prigimties* definicijoje *judėjimo pradžia* Boetijaus aiškinama tuo, kad bet kuris kūnas turi jam priklausantį judėjimą, pvz.: ugnis kyla, o žemė krenta. Detalizuodamas šį apibrėžimą, kad prigimtis yra pradžia judėjimo *iš savęs paties*, o ne *šalutiniu būdu*, Boetijus aiškina pavyzdžiu, kad medinė lova krenta žemyn atsitiktiniu būdu dėl savo svorio ir sunkumo, pastebėdamas, kad lova yra medis, o medis, kaip ir žemė, dėl savo svorio krenta žemyn. Taigi lovą pagal savo prigimtį (*naturaliter*) Boetijus vadina medžiu, o pagal amatų meną (*artificialiter*) – mediniu baldu. Gilbertas, komentuodamas

ši pavyzdį, priduria, kad Boetijus neatitiktinai lygina medį ir žemę. Pasak jo, jeigu veikiama kokių nors jėgų medinė lova vietoj žemės atsidurtų ore, tai ji vis vien kristų žemyn, kadangi „ji ir lova, ir medinė, pagal subsistenciją būdama medine, o pagal atsitiktinį požymį – lova, tai ji krypsta žemyn ne pagal atsitiktinį požymį, pagal kurį ji vadinama lova. Kaip tarytum [jis (Boetijus) sakytų: ji krypsta žemyn] dėl tos subsistencijos, kuriai priklauso“³⁵.

Prigimties ir substancijos sąvokos Boetijui, kaip pastebi Gilbertas, yra tapačios, kadangi „prigimties ir substancijos vardai yra daugiaprasmiai (multi-voca), tik ar pagal tos substancijos pavadinimą, ar pagal jos kokybę“³⁶. Vis dėlto Gilbertas linkęs pripažinti, kad substancijos gali būti tapačios tik pagal jų vardus, bet ne pagal kokybę. Pasak Gilberto, prigimties ir substancijos vardai dėl skirtingų kokybių yra įvairiaprasmiai (*diversivoca*). Jam natūraliai kyla klausimas, kuo remdamasis Boetijus teigė, kad prigimties ir substancijos vardai turi vieną ir tą patį apibrėžimą, nes „yra keturios vardų rūšys, tai yra vienprasemiai (*univoca*), lygiaprasmiai (*aequivoca*), daugiaprasmiai (*multivoca*), įvairiaprasmiai (*diversivoca*). Bet vienprasemiai ir daugiaprasmiai apibūdinami vienu apibrėžimu, o lygiaprasmiai ir įvairiaprasmiai – skirtingais“³⁷. Gilbertas, išskėles klausimą apie apibrėžimų netapatumą įvairiaprasmiškume, pats išsklaido šią abejonę, teigdamas, jog niekas nedraudžia įvairiaprasmiams vardams turėti bendrą ir tą patį apibrėžimą, kadangi „jame [apibrėžime] aiškiai teigiama tai, kas yra (quod est) prigimtis ir substan-

cija, o neteigiama, kuo iš tiesų prigimtis yra arba substancija yra“³⁸.

Boetijaus trečiasis *prigimties* apibrėžimas paremtas rūšiniu pagrindu: „Prigimtis yra rūšinis skirtumas, teikiantis bet kuriam daiktui formą (informans)“³⁹. Šią definiciją Boetijus aiškina ypatingomis daiktų savybėmis, pavyzdžiu pasitelkdamas skirtingą aukso ir sidabro prigimtį. Komentuodamas šį prigimties apibrėžimą, Gilbertas teigia, kad aukso ir sidabro prigimtyje subsistuoja ne kūniškumas, ne *quod est*, ne *qua est*, ne gimininiai ar rūšiniai požymiai, bet gimiinių ir rūšių substancinis požymis.⁴⁰

Gilberto komentarais praplėstas ir pagilintas Boetijaus prigimties apibrėžimų aiškinimas baigiamas samprotavimais apie Dievo Asmenų prigimtį. Apibūdinamas Dievą kaip Kūrėją ir kaip paprastą, Gilbertas pabrėžia, kad Jame sutampa *quod est* ir *quo est*, todėl apie Dievą sakoma „Jis yra tai, kas Jis yra“⁴¹. Dievas, pasak Gilberto, nėra kažkas atsiradęs dėl rūšinės arba rūšį kuriančios subsistencijos, todėl, „net jeigu sakysime, kad Dievo prigimtis kitokia negu [prigimtis] žmogaus, tai tokiu pasakymu jokių būdu negalima suprasti [Jo prigimtį kaip] giminės formą ir rūšį kuriančio skirtumo, kuris priklauso pačiai giminei kaip forma ir kuris, konstituodamas rūšį, buvo su ja susijęs“⁴². Kaip pastebi S. Nereitina, tokiems apibendrinimams yra labai svarbu nustatyti santykius tarp „daikto su vardais ir apibrėžimais – jų univokalitybumu (vienareikšmiškumu) arba ekvivalencijomis“⁴³. Gilberto iškelta singularumo idėja buvo gana aktuali viduramžių teologų ir filosofų diskurse dėl Kristaus dvigubos prigimties traktavimo.

UŽSKLANDA

Metafizine prasme prigimtis yra būties dinamizmo realus pagrindas, kuris atskleidžia prigimties ekvivokalumą, susijusį su buvimu ir veikimu. Gilberto ekvivokacijos koncepcija padėjo viduramžių mąstytojams išryškinti trijų dieviškų hipostazių savitumą ir dieviškosios savimonės vienumą bei atskleis-

ti asmens transcendentinę vertę. Ekvivokacijos koncepcija ir joje išskirti modusai *quod est* (kas yra) ir *quo est* (kuo yra) turėjo įtakos Tomo Akviniečio, Dunso Škoto tolimesnei prigimties analizei, kuri skleidėsi konkrečios substancijos ir visuotinės sąvokos konstituavimo kryptimis.

Literatūra ir nuorodos

- 1 Žr. *Gilberti Porretae commentaria in librum de Trinitate // Opera omnia*. Patrologiae cursus completus: Series latina, t. 64. – Paris: Ed. Migne, 1847, col. 1265A-1265B.
- 2 An. Manl. Sev. Boetii liber de persona et duabus naturis contra Eutychem et Nestorium, ad Joannem diaconum Ecclesiae Romanae // *Opera omnia*. Patrologiae cursus completus: Series latina, t. 64. – Paris: Ed. Migne, 1847, sk. III, col. 1344B-1344C.
- 3 Žr. *Gilberti Porretae commentaria in librum quomodo substantiae bonae sint // Opera omnia*. Patrologiae cursus completus: Series latina, t. 64. – Paris: Ed. Migne, 1847, col. 1328 A.
- 4 Ten pat.
- 5 Ten pat, col. 1319A.
- 6 Ten pat, col. 1334C.
- 7 *Gilberti Porretae commentaria in librum de Trinitate*, col. 1274C.
- 8 Ten pat, col. 1266D.
- 9 Этьен Жильсон. *Философия в средние века*. Перевод с французского А. Д. Бакулова. – Москва: Республика, 2004, с. 203.
- 10 John W. Baldwin. *Viduramžių kultūra*. – Vilnius: Aidai, 1996, p. 135.
- 11 Боэций. *Каким образом Троица есть единый Бог, а не три Божества*. Перевод с английского Т. Ю. Бородай и Г. Г. Майорова. // Боэций. „Утешение философии“ и другие трактаты. – Москва: Наука, 1990, с. 147.
- 12 *Gilberti Porretae commentaria in librum de Trinitate*, col. 1262A.
- 13 Žr. Aristotelis. *Kategorijos*. Iš senosios graikų k. vertė J. Dumčius. // *Aristotelis. Rinktiniai raštai*. – Vilnius: Mintis, 1990, p. 25.
- 14 Боэций. *Комментарий к «Категориям» Аристотеля*. Перевод А. В. Аполлонова. // *Антология средневековой мысли. Теология и философия европейского средневековья*. Т. 1. – Санкт-Петербург: РХГИ, 2001, с. 120–121.
- 15 Ten pat, с. 126.
- 16 Ten pat, с. 127.
- 17 Žr. ten pat.
- 18 Ten pat, с. 127–128.
- 19 Светлана Сергеевна Неретина. *Гильберт Порретанский // Антология средневековой мысли. Теология и философия европейского средневековья*. Т. 1. – Санкт-Петербург: РХГИ, 2001, с. 374.
- 20 Ten pat.
- 21 Боэций. *Комментарий к Порфирию*. Перевод Т. Ю. Бородай. // Боэций. „Утешение Философией“ и другие трактаты. – Москва: Наука, 1990, с. 7–8.
- 22 Vittrio Possenti. *Gamta, gyvybė ir teleologija*. Iš anglų ir lotynų k. vertė G. Vyšniauskas. // *Logos*, Nr. 28, 2002, p. 17.
- 23 Karol Wojtyła. *Asmuo ir veiksmas*. Iš lenkų k. vertė R. Plečkaitis – Vilnius: Aidai, 1997, p. 126.
- 24 Stasys Šalkauskis. *Raštai. Filosofijos ir pedagogikos terminija*. Т. II. – Vilnius: Mintis, 1991, p. 236–237.
- 25 Žr. *Analyse du traité Des Deux Natures et d'une personne en Jésus-Christ, contre Eutychem et Nestorius: à Jean, diacre de l'église de Rome*. // *Opera omnia*. Patrologiae cursus completus: Series latina, t. 64. – Paris: Ed. Migne, 1847, col. 1511–1516.
- 26 Гильберт Порретанский. *Комментарий к трактату Боэция «Против Евтихия и Нестория»*. Перевод А. Коробкова и С. Неретины. // *Антология средневековой мысли. Теология и*

- философия европейского средневековья. Т. 1. – Санкт-Петербург: РХГИ, 2001, с. 380.
- ²⁷ Боэций. *Против Евтихия и Нестория*. Перевод Т. Ю. Бородай. // Боэций. „Утешение Философией“ и другие трактаты. – Москва: Наука, 1990, с. 169.
- ²⁸ Ten pat.
- ²⁹ Ten pat.
- ³⁰ Гильберт Порретанский. *Комментарий к трактату Боэция «Против Евтихия и Нестория»*, с. 383.
- ³¹ Ten pat, p. 388.
- ³² Боэций. *Против Евтихия и Нестория*, с. 169.
- ³³ Гильберт Порретанский. *Комментарий к трактату Боэция «Против Евтихия и Нестория»*, с. 390.
- ³⁴ Боэций. *Против Евтихия и Нестория*, с. 170.
- ³⁵ Гильберт Порретанский. *Комментарий к трактату Боэция «Против Евтихия и Нестория»*, с. 395.
- ³⁶ Ten pat, с. 392.
- ³⁷ Ten pat.
- ³⁸ Ten pat, с. 393.
- ³⁹ Боэций. *Против Евтихия и Нестория*, с. 170.
- ⁴⁰ Жг. Гильберт Порретанский. *Комментарий к трактату Боэция «Против Евтихия и Нестория»*, с. 399–400.
- ⁴¹ Ten pat, с. 401.
- ⁴² Ten pat.
- ⁴³ Светлана Сергеевна Неретина. *Гильберт Порретанский*, с. 378.